

Н. І. Астахова,

ст. викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,

Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

N. I. Astakhova,

Department of Financial Management and Stock Market, National Economic
University Odessa, s. Odessa

ECONOMIC AND LEGAL BASIS FOR REGULATING BANKING ACTIVITY IN THE REGIONS OF UKRAINE

У статті достатньо розкрито економіко-правові засади регулювання банківської діяльності в регіонах України. Зроблено аналіз наукових робіт провідних вчених з цієї галузі. Наведено визначення поняття «регулювання» та розкрито сутність правових засад регулювання банківської діяльності.

The article reveals sufficient economic and legal framework of banking regulation in the regions of Ukraine. The analysis of scientific works of the leading scientists in this field. Shows the definition of "regulation" and the essence of the legal framework for banking regulation.

Ключові слова: економіко-правові засади, регулювання, банківська діяльність, регіон, банківські стандарти, банк.

Keywords: economic and legal framework, regulation, banking, region, banking standards, bank.

Постановка проблеми. На жаль, як свідчить практика, сучасний стан регулювання банківської діяльності в Україні не відповідає сучасним світовим вимогам і не відповідає повністю стандартам регулювання банківської діяльності в Європейському співтоваристві, встановленим директивами Ради ЄС та рекомендаціями Базельського комітету з банківського нагляду. На протязі 1999-2002 рр. у цьому напрямку проводилися позитивні дії. «У Доповненні до додатку V до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС, підписаною 16 червня 1994 р., було зазначено, що протягом перехідного періоду, Україна може продовжувати застосовувати положення деяких законодавчих актів, зокрема Декрету Кабінету Міністрів “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” і Закону “Про банки і банківську діяльність”. Підписання такого доповнення фактично означало, що Україна взяла на себе зобов’язання привести у відповідність вказані

законодавчі акти в сфері банківського регулювання до вимог європейського законодавства» [5, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 19 листопада 1998 р. у своєму посланні до Верховної Ради України Президент запропонував прискорити прийняття Закону „Про Національний банк України”. 21 грудня 1998 р. група народних депутатів (С.В. Буряк, Б.В. Гунський, О.С. Єльяшкевич, С.В. Кривошия, А.К.Станков, В.І. Суслов, І.О. Юшко) внесли до парламенту проект Закону про Раду Національного банку України [6]. Запропонований законопроект визначав статус Ради Національного банку України, правові основи розробки нею основних засад грошово-кредитної політики України та здійснення контролю за їх виконанням, а також порядок формування Ради Національного банку України, її функції, повноваження та порядок їх здійснення, в тому числі порядок застосування положень, викладених у п. 19 ст. 85, ст. 100, а також у п. 12 ст. 106 Конституції України.

Ціль статті: Проаналізувати економіко-правові засади регулювання банківської діяльності в регіонах України

Виклад основного матеріалу дослідження: Повертаючись до аналізу спеціальних законів у сфері банківської діяльності, слід зауважити, що протягом 1999–2000 рр. за ініціативою USAID було розроблено ряд законопроектів, що визначили правовий статус комерційних банків та позабанківських кредитно-фінансових установ. Зокрема, в червні 1999 р. в Пуці-Озерній було проведено семінар за темою: “Закон про комерційні банки та його роль в забезпеченні умов ефективної банківської діяльності в Україні” під егідою ВРУ, НБУ, Світового банку та USAID. У жовтні 2000 р. в Києві відбувся семінар, на якому розглядали законопроект “Про кредитування”. Ще одним чинником, який наближує Україну до європейських стандартів, стало прийняття 5 квітня 2001 р. Закону „Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” [7].

Серед міжнародних договорів слід особливо виділити Угоду про Міжнародний валютний фонд 1945 р.; Угоду про Міжнародний банк реконструкції та розвитку 1945 р.; Угоду про Міжнародну фінансову корпорацію 1956 р.; Женевські вексельні конвенції 1930 р.; Конвенцію ООН про незалежні гарантії та резервні акредитиви 1995 р. тощо.

До міжнародних джерел банківського права можна також віднести стандарти, встановлені Базельським комітетом, а також деякі з 40 принципів в галузі банківської діяльності, що вироблені FATF у сфері боротьби з легалізацією грошей, набутих незаконним шляхом.

У сфері банківської діяльності визначають три групи міжнародних актів:

1) «правила здійснення окремих видів банківських операцій (Уніфіковані правила по інкасо, Уніфіковані правила й звичаї для документарних акредитивів, про електронний перевід коштів). Їх дія поширюється на всіх

учасників автоматично без спеціальних посилань. Якщо сторони не хочуть їх застосовувати, це повинно бути відповідно відображено в договорі;

2) дво- або багатосторонні конвенції, що діють на території країн, що їх підписали (Женевська конвенція про переказний і простий вексель, Конвенція про чеки); міжнародні банківські стандарти, які розробляє Міжнародна організація по стандартизації (ISO), в яку на правах комітет – членів входять аналогічні національні організації. Стандарти являють собою сукупність технічних вимог щодо оформлення банківських документів, додержання яких має правове значення, оскільки вони використовуються в міжнародній банківській практиці (щодо підписів офіційних осіб, уповноважених підписувати банківські документи, переводу коштів за банківськими чеками)" [8, с.61-62].

Як вказує професор А.О. Селіванов, основна відмінність між законодавством Європейського Союзу і національним законодавством держав–членів Європейського Союзу полягає в тому, що, як правило, на рівні європейського Союзу немає законів, а є лише директиви, які стосуються конкретних юридичних сфер і мають бути виконані за допомогою національного законодавства. При цьому більшість директив щодо банківської діяльності було прийнято на підставі п. 2 ст. 57 Договору про Європейську Економічну Співдружність, що передбачає свободу започаткування і здійснення незалежної професійної діяльності. При цьому директиви гармонізують конкретні питання законодавства шляхом встановлення мінімальних стандартів, які перебувають посередині між нормами держави-члена з найвищим рівнем регулювання і держави-члена з найнижчим рівнем регулювання [9, с.29].

Процес розвитку регулювання банківської діяльності можна представити в такий спосіб:

1) країни з розвиненою економікою:

- поява приватних комерційних банків, які могли здійснювати емісію;
- монополізація державним банком емісійних операцій;
- поява необхідності регулювати обсяги емісії й банківської діяльності;
- поява дворівневої банківської системи на чолі зі ЦБ.

2) в Україні:

- створення державного банку, що провадить комерційні банківські й емісійні операції;
- передача комерційних операцій приватним банкам;
- необхідність регулювати емісійні операції й банківську діяльність;
- формування дворівневої банківської системи на чолі зі ЦБ.

Серед економічних факторів, які впливають на розвиток банківської системи необхідно назвати низькі темпи приватизації, рівень інфляції, нерозвиненість ринків капіталу й нерухомості в країні, зменшення доходів, що обумовлює зменшення кількості клієнтів банку, низька якість активів,

недовіра вкладників до банків, повільний розвиток малих підприємств і податковий тягар, а також багато організаційних факторів.

Банківське регулювання треба розглядати, як підхід до комплексного процесу прямого й непрямого впливу на банківську діяльність. Розробка механізму регулювання банківською діяльністю повинна ґрунтуватися па національних і історичних особливостях становлення й розвитку банківської системи країни.

На наш погляд, узагальнюючи попередні точки зору можна сформулювати властиві банківській системі, та якщо система має такі властивості, то можна казати про її сформованість:

- ієрархічність;
- здатність до самоорганізації;
- регулятор впливу на учасників системи;
- регулятор адаптування до зовнішніх впливів;
- регулятор впливу на зовнішнє середовище;
- інституціональний характер функціонування.

Та завдання регулятора (держави) — направити дії системи на досягнення суспільно корисного результату. Таким чином, критерієм ефективності регулювання банківською діяльністю ми вважаємо здатність регулятора змусити систему комерційних суб'єктів працювати на досягнення цілей економічного розвитку країни. Тобто мова йде про суспільну функцію банківської системи, тим самим ми підкреслюємо суспільне значення всієї банківської системи.

Поняття «регулювання» має на увазі можливість впливати «на роботумеханізму і його частин, домагаючись потрібного протікання якого-небудь процесу» [1, С. 661].

Регулювання по своїй суті має на увазі вплив з метою розвитку системи в необхідному напрямку, тобто для досягнення економічного прогресу. Питання укладається тим, наскільки чутливим для господарюючих суб'єктів стає державний вплив. На практиці це реалізується в системі централізованого керування, що допускає різний ступінь прямого втручання в справи господарюючих суб'єктів, і в механізмі непрямого регулювання. У концепції В. Ойкена [2, С.38], ми бачимо назву двома типами господарських систем. Він відзначав: «Система "централізовано керованого господарства" характеризується тим, що все повсякденне економічне життя суспільства

регулюється планами, що виходять із одного центру. Якщо ж економіка суспільства складається із двох і більш окремих господарств, кожне з яких становить і проводить у життя свої плани, то це система мінового господарства... Сліди інших економічних систем, крім цих двох, не вдається виявити ні в сучасній економічній дійсності, ні в минулому ні в майбутньому...».

Централізовано керована економіка не має на увазі обов'язково тверду диктатуру й адміністрування, так само як і вільне мінове господарство — абсолютну свободу дій господарюючих суб'єктів. У сучасній економічній системі найбільш актуальний у цьому зв'язку питанням границях державного втручання в ринкову економіку.

Регулювання — це комплекс заходів прямого і непрямого впливу, внутрішнього та зовнішнього, на економічні об'єкти і ринкову кон'юнктуру з метою захисту інтересів учасників ринку, мінімізації ризиків їх діяльності, ефективного економічного розвитку.

Якщо повернутися до сучасної актуальної постановки проблеми організації ефективного регулювання банківської діяльності, те, усвідомивши значиме регулювання банківської діяльності треба говорити, про принципи цього регулювання. У цьому питанні можна назвати таких вчених, як І. Є. Гимади, У. В. Добродей, О. С. Мариєна, вони вважають, що «...принципи ефективної регулюючої системи також повинні включити більш широкий діапазон проблем, ніж тільки встановлення зовнішніх обмежень (правил) на банківську діяльність. Це припускає, що стратегії, що мають метою запобігання кризи, повинні всебічно утягувати й поєднувати макроекономічну політику, проведення регулювання й нагляду, створення відповідних структур стимулів, розвиток ринкової дисципліни, а також поліпшення внутрішнього керування

фінансовими установами... Необхідно ввести поняття регулюючої системи (або системи регулювання), яка є більш широким поняттям, чому правила й нагляд, проведеній, органами регулювання...» [3, С.23]. Щодо системності банківського регулювання висловлюється й О. Ю. Симановський: «... Регулювання являє собою систему, і, таким чином, проблема підвищення його ефективності носить системний характер» [4, С.20].

Вищезгадані автори виділяють шість компонентів системи регулювання:

- 1) набір правил, установлених регулювальними органами (формальне регулювання);
- 2) процедури контролю й нагляду з боку офіційних агентств;
- 3). структури стимулів, націлені на регулюючі агентства, споживачів і особливо банки (стимули, що впливають на керівництво й сумісні з фінансовою стабільністю);
- 4) вироблення ринкової дисципліни й контролю (регулювання ніколи не може бути альтернативою ринковій дисципліні);
- 5) інтервенційні заходи у випадку відсутності можливості прийти до згоди (втручання);
- 6) належне корпоративне керування.

На нашу думку, сучасну систему державного регулювання банківської діяльності становлять і визначають три напрямки;

1. Банківський нагляд.

2. Стимулювання проведення певних банківських операцій.

Стимулювання проведення банківських операцій у певних масштабах.

Висновки з даного дослідження: Головне завдання механізму регулювання банківською діяльністю полягає у поєднанні дій та методів забезпечення

стабільного функціонування банківської системи для подолання фінансової нестабільності та більш ефективного розвитку системи в цілому з наглядом виконавчих осіб фінансових органів, при цьому можливі підходи у виборі механізмів регулювання залежать від вибору монетарного режиму та режиму валютного курсу.

Базові елементи банківської діяльності, які забезпечують особливу роль банківської системи в державі можна назвати наступні:

- елемент соціальної стабільності в країні;
- елемент державного суверенітету;
- елемент впливу на ділову активність держави;
- елемент впливу на вартість національної валюти.

Література:

1. Экономическая энциклопедия / Ии-т экон. РАН; гл. ред. Л. И. Абалкин. М.: Экономика, 1999. 660с.
2. Ойкен В. Основы национальной экономики: Пер. с нем./ Общ. ред. В. С. Автосарова и др. М: Экономика, 1996, 345с.
3. Гимади И. Э. Модели и методы финансового регулирования в условиях неоднородности банковского сектора / И. Э, Гимади, В. В, Добродей, О. С. Мариев; Ии-т экономики УрО РАН. Екатеринбург, 2003, 302с.
4. Симановский О. Ю. Принципы и правила в регулировании банковской деятельности: отдельные аспекты методики и практики // Деньга и кредит. 2005. № 2. С.18 - 22.
5. Методично-нормативний посібник з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. – К.: Міністерство юстиції України, 2000р. – 233с.
6. Проект Закону про Раду Національного банку України - Реєстраційний № 2321 від 21.12.1998 р.
7. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 р. № 2346 //Відомості Верховної Ради України. - 2001 р.. - № 29. - Ст.137.
8. Олейник О.М. Основы банковского права. Курс лекций. – М.: Юрист, 1997. – 102с.
9. Банківське право України: Навч. Посібник. Кол.авт.: Жуков А.М., Іоффе А.Ю., Кротюк В.Л., Пасічник В.В., Селіванов А.О. та ін. /За заг. Ред. А.О. Селіванова. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2000. – 297с.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2013 р